

ЕМИЛИЯН СТАНЕВ НА 60 ГОДИНИ

Ето една шейсетгодишнина, която изненада мнозина. Не че шейсет години са кой знае колко, но на жизнеността и жизнерадостта на Емилиян Станев с основание могат да завидят и четирийсет, че и трийсетгодишните. Всеки, който е имал възможност да се среща и разговаря с него, се е учудвал не само на вида му, на буйните му черни, неосланени коси, на винаги бодрите му движения, но и на извънредно подвижната му и неспокойна мисъл, на бурното му възображение, на необикновената му духовна енергия.

Емилиян Станев не е измежду най-плодовитите писатели, но трудно е да си представим друг писател, който така непрекъснато да е зает с творчеството си: не само в кабинета, но и на улицата, в градината, в клуба, в приятелски кръг — навсякъде. Той сякаш не може да преживее нито ден, без да мисли и говори за изкуството, за творчеството си.

И въпреки голямата предварителна работа на ума и възображението, какво внушително количество хартия изписва Емилиян Станев за всяка глава на своите произведения. Неговата критическа, претегляща мисъл бодърствува на поста си, изисква нови и нови преработки. Той е неуморен в стремежа си към съвършенство, той е всеотдаен и безкористен като творец, от него могат да вземат пример и млади, и стари.

Емилиян Станев е художник с изключително остри сетива за вечно младия свят. Той долавя всякакви линии и багри, светлини и сенки, всякакви мириси и аромати, лъхове и дъхове, всякакви звуци и шумове, тонове и движения. Нищо сетивно не може да му убегне. Той е винаги пребогат с усети, впечатления, представи. И това богатство щедро се излива в неговите творби, възплаъква се чудодейно в слово, във фраза, в ритъм на речта, за да ни грабне, покори и очарова. До каквото и да се докосне погледът му, слухът му, то затрептява и зазвучава със свежи багри и тонове. В неговите произведения действителността блести като окъпана в нова светлина, която откроява всичко с голяма релефност. Той е най-яркият писател живописец и пластик в нашата литература. Красотата на българската природа, най-голямата любов на писателя, ще живее вечно млада и безсмъртна в неговите произведения.

Красотата в пейзажите на Емилиян Станев не е красота само на багритите, на хармонията от тонове и цветове, не е хладна, самозадоволяваща се. Тя е съгрята и одухотворена от чувството на писателя, изразено обикновено не по повод на нея, а просмукало се в нея, вдъхнало ѝ живот. И не само душата на писателя трепти в пейзажа, а често и душите на героите: пейзажът отразява и изразява възлениения им.

Емилиян Станев пише за природата живописно, но не идеализиращо, разхубавяващо. Светът на природата в неговите анималистични разкази е изобразен в цялата му първичност и суровост, с нестихващата борба в него, изобразен е без сантиментални пориви, без потресения и умиления. И тъкмо защото писателят възприема живота в природата такъв, какъвто

е, тъй като защото вижда величието му и в кръвта, и в смъртта, които участвуват във вечната обнова, той постига тая вътрешна уравновесеност в анималистичните си разкази, този спокойно вългъбен тон.

Трагичното, доколкото съществува в анималистичните и „ловджийските“ разкази на писателя, не затъмнява, не приглушава „песента на живота“, както се изразява той по повод на характерния си разказ „Горска приказка“. То е като неин аккомпанимент, който още по-ярко я откроява. Това трагично е особено, сурово, мъжествено, епично, чуждо на трогателното.

Писателят обича трайно природата не само за нейната живописност, но и за нейната първичност и естественост, за нейната хармония, която се ражда в противоречията. Главното, което той вижда в нея и се стреми да внуши на читателя, е именно тази хармония на противоречията, това „велико спокойствие“, което никакви бури не могат да поколебаят, никаква кръв не може да опетни. Но всички явления в света на природата и тези, които ние няма да забележим, за него са важни, защото и в тях той съзира отразени вечните и велики закони на битието.

Мнозина се унегетяват от тези закони, от неизменния ход на времето, от неизбежната смяна на лятото с есента, на есента със зимата, от неминуемо приближаващите се старост и смърт. Някои изпадат в скука и униние, други в ужас и отчаяние. Емилиян Станев вижда тук мъдростта и величието на мирозданието. Той не познава скуката, духовната умора и преситеност: той гледа на живота с вечно любопитен, изпитателен и зорък поглед. Светоотношението му е мъжествено, жизнелюбиво и жизнелюбивно, творчеството му е ведро по общата си тоналност, с каквито и тежки драми да е изпълнено. То е една, макар и косвена, прослава на живота, колкото и писателят да е обективен и дискретен като художник, да не изразява пряко вълненията си.

Емилиян Станев не само разбира, че противоречията са източникът на несекващото движение, моторът на развитието, че доброто и злото често съжителствуват и се преливат едно в друго, че животът е изпълнен с непресъхващ драматизъм. Той, както сам се изразява, се „весели“, наслаждава се на тази хармония на противоречията, на тържеството на живота през страдания, трагедии и смърт. Именно в противоречията той вижда вечния и най-дълбокия източник на красотата.

Авторът на „Орли“ и „Смъртта на една птица“, на „Крадецът на праскови“ и „В тиха вечер“, на „Иван Кондарев“ и „Легенда за Сибин, преславския княз“ е последователен и безкомпромисен, обективен и безпощаден реалист. Той се чужди от идеализиращата извисеност и не се бои от съжителството на високото и низкото, благородното и дребнавото, величавото и деличното. Той се стреми да разкрива жизнената многостранност и многоликост.

Художественият подход, който улавя и разбулва противоречията, тяхното единство и тяхната борба е по своята същност диалектически. Той се задълбочава с идейното развитие на писателя, разгръща се напълно след победата на социалистическата революция, когато разцъфтява с пълна сила и талантът на белетриста.

Диалектическият художествен подход на Емилиян Станев разкрива противоречията не само в живота, в обществото, в човешките взаимоотношения, но и в човешката душа. „Видя ли образа — изповядва писателят в една анкета — това значи, че съм видял конфликта, противоречията, които правят живееца на характера.“ Той следва толстоевския принцип в изображението на човека: духовната същност на своите герои разкрива в противоречивото — и все пак единно — многообразието на нейните прояви.

„Хората — според известния израз на Толстой — са като реките.“ Следователно, когато писателят ги изобразява, нужно е да се улавя движението — на мисълта, на чувствата, на душевния поток. Така е и у Емилиян Станев — от първия му печатан разказ „Вина“ до най-новата му творба, незавършения исторически роман за преславския княз Сибин. Писателят проследява и възсъздава борбата, смяната на противоположни душевни състояния, разкрива противоречивия ход на човешките мисли и чувства — в зависимост от средата, от момента. Душевното движение е изпъстрено с неочаквани зигзаги, извисявания, падения, защото е обусловено от много, различни и не всякога осъзнавани от хората причини. Героите на Емилиян Станев се изменят, развиват се, могат да изминат — щом позволяват рамките на жанра — различни и дълги идейно-художествени етапи (в зависимост от средата, условията, от разнородни контакти и въздействия). Иван Кондарев еволюира от идеалистически нравствени идеали и заблуди, пленили юношеството му с измамните си светлини, покрай бездните на неверието и отчаянието, разкрили се пред духовния му поглед на фронта, към революционното светоотношение. И като революционер Кондарев непрекъснато се развива, търси нови, по-висши духовни опори — до своя трагичен и спокоен край.

Писателят не предрежда поведението на героите си, а се вглежда в душите им с изпитателен поглед, изследвайки психологическите реакции, промените на мислите и чувствата, обусловени от сменящите се причини и обстоятелства.

И колкото и неочаквани черти да разкрива у героя тази душевна диалектика, това не замъглява, не обеднява, а уплътнява индивидуалния му облик. Писателят дава широки възможности на героите да се самоизявяват, да се саморазвиват — според логиката на своя характер — и същевременно следи да не би да се вмъкне в мислите, чувствата и постъпките им нещо чуждо, накръняващо тяната индивидуалност.

Епично-реалистичният и пластичен стил на Емилиян Станев изисква всестранна индивидуализация и е неин израз. Това е и портретна и, душевна индивидуализация, индивидуализация на чувствата и мисълта. И на речта, разбира се. Толкова много герои в романа „Иван Кондарев“, а всеки говори и мисли със свой глас.

Емилиян Станев притежава дарбата да се въживява и превъплъщава, да влиза „под кожата“ на всекиго или, да си послужим с думите на Белински, „да разбира нещата такива, каквито са, отделно от своята личност, да се преселва в тях и да живее с техния живот“. Колкото и да е спонтанно това преселване, то е същевременно и контролирано, целенасочено. В живота хората са обикновено някак по-аморфни душевно, по-разпилени и неопределени, а у талантливия писател реалист и пластик героите имат все релефно ярък душевен облик. Защото творческата мисъл е премахнала всичко, което би попречило да се открие индивидуалността.

Макар че разгръща много дълбоко жизнените и душевни противоречия и конфликти, Емилиян Станев запазва епическо спокойствие в тона си на разказвач. И най-тежките събития, и най-страшните сцени той описва с простота и сдържаност, които напомнят народния епос. Повествованието тече плавно, драматизмът е овладян, сдържан. Писателят е чужд на всякаква патетичност, на гръмка извисеност или жлъчна сатиричност, стреми се към уравновесено, съвзвучно, хармонично изображение.

Той сякаш иска да бъде като природата и в своя рисунък. Стилът му е естествен, зрим, осезаем, прост и ярък същевременно. В неговия художествен свят е просторно и свежо, всичко е видимо, ясно, неподправено. Сякаш бе-

летризмът е вземал наготово „формите“ на живота, сякаш самият многолик живот благосклонно разкрива пред нас лицата си, вдига завесите на своите тайни, разкрива загадките си. Художествената условност в творчеството на Емилиян Станев е последователно, неотклонно реалистична. В този смисъл изображението е точно, художествено точно.

Стиловата красота Емилиян Станев вижда не само в ясното и пластично изображение, а и в хармоничното единство на частите. Хармонията е негов постоянен естетически идеал, към който той вдъхновено и неуморно, спонтанно и съзнателно се стреми. Чужд е на артистичното безредие и обща художествения ред. Повествованието в неговите творби е уравновесено и целеустремено. Композицията е не само ясна, но и обикновено стройна, сюжетът се развива плавно, художествено логично, без много отклонения, без внезапни засечки и прескоци. Краят е най-често развързка, а не художествено сумиране, обобщение на казаното.

Акцентирайки върху психологичното, Емилиян Станев никога не пренебрегва фабулното. Той няма склонност към безфабулните, фабулно неопределените, аморфни произведения, към волно-асоциативния начин на композиране. Във всяка творба — съзвучие на фабулно и психологическо, един от изразите на хармонията в изображението.

Художническата субективност на Емилиян Станев не е едностранчива, не насила жизнените явления в угода на предустановени чувства, отношения, критерии, цели. Нашият писател би могъл да каже след Тургенев: „Да възпроизведе точно и силно истината, реалността на живота е най-голямото щастие за писателя, дори ако тази истина не съвпада с неговите собствени симпатии.“ Той спада към онези творци, в чиито произведения, според думите на Максим Горки, словото е като глина, „от което те богоподобно ваят фигури и образи на хора“. „Богоподобно“ и по жизненост — героите са „живи до измама“, сякаш физически се докосват до нас, и по спокойствие, по „ненамеса“ във вътрешния им живот.

Реалистичната обективност на Емилиян Станев намира израз и в историзма на изображението, и в психологическата характеристика на човека. Героите са обрисувани в техните дълбоки връзки със средата, времето, обществото, народа. Те са национални не по кафтан, а по дух.

Изворите на красотата Емилиян Станев търси и в трайните народни и съсловни особености на характерите, в родния колорит на природата, на обстановката, на атмосферата в града и селото. Четейки творбите на писателя, ние се наслаждаваме на национални тонове и багри, чувствуваме свежия лъх на родния въздух, диханието на българската природа, поривите и устремите на българския дух.

С пълно основание Емилиян Станев може да се нарече писател български, народен и национален писател, свързан дълбоко с нашата класика и сам създал класически творби.

Във всяко негово произведение читателят среща с вълнение своя познат, любим писател и същевременно сякаш някакъв нов творец. Емилиян Станев е винаги верен на себе си и същевременно различен, нов. Той неведнъж е поднасял на критици и читатели хубави изненади. Смятаха го за роден, призван майстор на анималистиката и късият разказ, а той създаде шедьоври и в повестта — „В тиха вечер“ и особено „Крадецът на праскови“. Мислеха след това, че неговото „истинско призвание“ си остават все пак по-малките жанрове, че талантът му е по-камерен. А в романа „Иван Кондарев“ той разкри и способността си да рисува широки платна, да прониква дълбоко в гражданското съзнание, в идеите на своите герои. А ето сега, пишейки своята „Легенда за Сибин, преславския княз“, той се домогва до по-сгъстен

и лаконичен стил, без характерните за „Иван Кондарев“ подробности и детайлизации, създава една по-друга жанрова и стилова форма на роман.

Във всяка своя нова творба писателят влага толкова много енергия, толкова често е тя в мислите и думите му, че сякаш той живее и мечтае, като влюбен юноша, само за нея. Но докато я пише, в съзнанието му се раждат замисли за нови произведения. Интересни, оригинални, поетични и сякаш напълно оформени са тия замисли, за които той обича да разказва. Но не бърза да ги осъществява, чака мъдро да им дойде „редът“, оставя ги да зреят като плод в душата му и се залавя за някой от тях само когато властно заповладе съзнанието му. Той е винаги пребогат със замисли, винаги има какво да очаква от него нашата национална литература.

Той е днес нейна гордост и слава.

ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ